

doi <https://doi.org/10.18485/bratstvo.2024.28.11>
УДК 061.23 Коло српских сестара

Рад примљен: 15.8.2024.

Рад прихваћен: 15.9.2024.

Прегледни рад

КОЛО СРПСКИХ СЕСТАРА - поводом 120 година од оснивања друштва -

Прошле године је обележен редак јубилеј – 120 година од оснивања Кола српских сестара. У прилогу је приказан настанак и рад првих женских друштава у Кнежевини и Краљевини Србији, пре свега Кола српских сестара. Посебна пажња је посвећена њиховом хуманитарном раду, нарочито у време ратова – балканских и Првог светског рата.

„Жена је биће које живи првенствено срцем и у давању себе за оно што воли, она види главни смер свога живота. Отуда у свим временима, у свим племенима и народима, жене су давале јунаке вазда за оно што су волеле и што им је било драго, жртвујући радо и свој живот, а пуно пута приносећи још и тежу жртву, да живе живот какав им се не свиђа, али сматрају да треба да га проживе тако.“

Делфа Иванић¹

Када бисмо покушали да једном речју опишемо све оно што су жене стварањем својих удружења, у Србији крајем 19. и почетком 20. века урадиле за своје сународнике, та реч би била МИЛОСРЂЕ, реч која у себи обухвата много значења: доброту, пожртвованост, човечност, несебичност, хуманост, пријатељство. Њихова многобројна милосрдна дела остала су до данас велика инспирација и путоказ како се треба борити, како помагати, како бити хуман.

¹ Д. Иванић *О женском јунаштву*, Државни архив Србије, Varia, бр. 3494.

У Србији је почетак сваке женске иницијативе и организовања било оснивање Више женске школе у Београду 1863. године. Ова школа ће брзо постати расадник образованих, талентованих и друштвено свесних жена. Повод за прво организовање жена у Србији био је почетак Херцеговачког устанка 1875. и стварање првих одбора за помоћ избеглицама. На иницијативу Катарине Миловук, управитељице Више женске школе исте године је створено прво женско удружење у Кнежевини Србији – Женско друштво.² Како су прве управне чланице друштва биле учитељице и супруге српских министара, лекара, научника и официра, већ на почетку су имале велику подршку јавности, па и државних институција. Када је кнегиња Наталија Обреновић прихватила да буде покровитељица Женског друштва, започета је дуга традиција да супруге или ћерке владара буду покровитељице друштва. Ово удружење је радило скоро 70 година, све до 1942, а његове чланице су поставиле темеље и основне циљеве рада за сва касније настала женска друштва. Оснивачице осталих женских друштава су биле прво чланице Женског друштва, ту су стицале прве вештине јавног организовања, јавног рада, хуманитарног и патриотског.

Чланице Женског друштва су основале прву стручну школу за девојчице – Раденичку школу у којој су успеле да оспособе и обуче за кројачице преко две хиљаде најсиромашнијих девојчица. Покренуле су и први женски часопис у Србији под називом „Домаћица“ који је излазио сваког месеца и то у завидном тиражу од 1000 примерака до чак 4000 примерака у међуратном периоду, а целокупан посао око уређивања, прикупљања средстава, администрације обављале су чланице друштва. Друштво је 1882. године основало Пазар, комисиону продавницу у којој су жене из околине Београда, а касније и целе Србије продавале своје рукотворине и тако остваривале додатну зараду. Отвориле су и Ђачку кухињу у којој су по врло ниским ценама или бесплатно за најсиромашније, храниле ђаке и студенте који су долазили у Београд на школовање.

Одбор госпођа Књагиња Љубица основан је 1899. године као патриотско и хуманитарно друштво, на челу са председницом Милком Вуловић, учитељицом и управитељицом Више женске школе. Основни задатак овог друштва је био да прикупљају добровољне прилоге и помажу српске цркве и школе у Старој Србији. Њихов рад је био усмерен ка крајевима у којима је српски народ био изложен највећим прогонима. Међу највећим

---

² У литератури се често наводи да је прво женско друштво које је основано у Кнежевини Србији било Јеврејско женско друштво. Чињеница је да су се припаднице јеврејске заједнице у Београду окупиле како би помагале младе девојке, болесне и сиромашне 1874. године. Међутим, формално-правно друштво је конституисано тек 1894. доношењем првих правила и њиховим одобравањем од стране званичних државних власти, тј. председника Београдске општине. Због свега наведеног о овом друштву не можемо говорити као о првом званичном женском друштву, већ о првој неформалној групи жена које су имале уско поље рада усмереног искључиво ка припадницама јеврејске заједнице.

добротворима био је угледни трговац Никола Спасић, председник Берзе и члан Управног одбора Народне банке. Најзначајније задужбине које су изградиле Храм Св. Архангела Михаила у Штимљу, где је касније подигнут и Дом милосрђа, склониште за сиромашну децу, а у коме је касније отворена домаћичка школа. Друга задужбина је била спомен црква на Делиграду, посвећена Св. Архангелима Михаилу и Гаврилу, подигнута на месту знамените битке из времена Српско-турског рата 1876. Управа друштва је успела да подигне свој Дом у Катанићевој улици у Београду.

Једна од најлепших и најзначајнијих акција женских друштава је била брига Материнског удружења на збрињавању напуштене деце најмлађег узраста, као и напуштених или болесних самохраних мајки. Материнско удружење је основано 1904. а оснивачи овог удружења су били др Јован Јовановић, Сара Карамарковић и др Драга Љочић. Великим ангажовањем чланица ово друштво је успело да подигне свој Дом за нахочад и да га издржава дуги низ година. Изградиле су 1926. године нову зграду Дома у којој се данас налази Институт за неонатологију. Материнско удружење је од самог почетка било најпрогресивније женско друштво у Краљевини Србији. Посебно им је била значајна подршка и покровитељство принцезе Јелене Карађорђевић, а касније и краљице Марије. Удружење никада не би могло да оствари своје циљеве да у њему нису биле ангажоване као чланице и волонтерке у Дому лекарке др Драга Љочић, др Марија Прита, др Љубица Гођевац, др Марија Зиболд и друге.

Чланство у једном друштву није искључивало деловање у неком другом удружењу што је био случај и са оснивачицама и чланицама Кола српских сестара, које су у исто време биле активне и у другим женским друштвима. Коло српских сестара је основано у малом кругу пријатеља у кући породице Петровић, у лето 1903. године. На првом састанку су били присутни: Надежда Петровић, њени родитељи и сестра Мица Мишковић, Јулка Јањић, Марија Јелачић Павловић, Косара Цветковић, Јелена Лазаревић, Делфа и Иван Иванић. На другом састанку им се придружио и Бранислав Нушић. Име друштва су смислили Бранислав Нушић и Иван Иванић, а затим су написали и Правила, познатија као Статут Кола српских сестара. Осим Друштва „Светог Саве“ у том тренутку није постојало ни једно друго патриотско, мушко друштво, које је деловало са истим циљем, па је Делфа Иванић са поносом истицала: „Служи на част српским женама што су створиле две патриотске организације своје и пре Српске Браће и пре Народне Одбране“.³

У сали код Коларца 15/28. августа 1903. године одржан је до тада највећи женски митинг у коме је учествовало преко три хиљаде жена, а који је говором отворила Надежда Петровић. Надежда је постала секретар друштва док је Делфа одбила да постане председница друштва, јер је добро знала да ће углед председнице Кола, бар у почетку, имати пресудан

³ Ј. Милановић, *Делфа Иванић, заборављене успомене*, Београд, Еволута, 2015, 43.

утицај на његово ширење и подршку. Прочитана су правила, изабрана је управа, а за председницу је изабрана Савка Суботић.⁴ Иако су патриотски циљеви Кола српских сестара били готово истоветни са циљевима Одбора госпођа, управе ова два друштва су успеле да се споразумеју и да наставе сарадњу.⁵ Одбор госпођа је и даље био посвећен помагању српских цркава и манастира, као и школа на Косову и Метохији, док је управа Кола пре свега помагала српским избеглицама, али су успеваале и да тајним каналима шаљу помоћ српском становништву у Македонији.

Чланице друштва су одмах приступиле организовању прикупљања помоћи и већ у зиму, крајем 1903. године, пошле су Надежда Петровић и Милица Добри, потпредседница Кола, у Стару Србију и Македонију. Обишле су Козјак планину и збегове који су се тамо склонили и однеле им помоћ. Ступиле су у контакт и с Лазом Кујунџићем, потоњим војводом. Чланице Кола су помагале породице палих и затворених, слале помоћ националним радницима и четничким куририма, помоћницима и јатацима, који су лежали по турским тамницама, примале су и прихватале избеглице које су прелазиле границу.⁶

Изасланице Кола Српских Сестара, године 1903. за помоћ народу у Јужној Србији. Надежда Петровић и Милица Добри, у Поречју са пријатељима Кола. 2. Марко Церић, управ. школе, сада књижар у Куманову; 3. Мих. Ђирковић; 5. Полицијски пристав (мудир); 6. М. Добри; 7. Владика велешко-лебарске епархије Пољшкари; 8. Над. Петровић; 11 Стојко Јовић, учитељ; 13 Поп-Зарија из Пореча, и др.

Надежда Петровић и Милица Добри у Поречју 1903.

⁴ Д. И. Иванића, *Пре двадесет година*, Вардар, календар за 1924, Београд, 1923, 9–32; Милојевић-Шуловић Љиљана, Павловић Будимир, *Коло српских сестара и Краљица Марија*, Београд, 2000.

⁵ Историјски архив Београда, 1084-1, књига 1, 7. ванредна седница 9. октобра 1903.

⁶ Н. Петровић, *У почетку четничке акције у Јужној Србији*, Вардар, календар за 1937, Београд, 1936, 50–52.

Велика пропагандна акција Кола започета је 1905. године, када је после неколико састанака у кући Иванића одлучено да се покрене годишњи календар. Иван Иванић је предложио да се зове „Вардар“. Неколико првих бројева уредили су Иван Иванић и Милојко Веселиновић. Календар је ширен како по Србији, тако и по другим крајевима иако је званично био забрањен на територији Османског царства и Хабзбуршке монархије. До Првог светског рата највише прилога је било о четничкој акцији и о старим српским споменицима, манастирима и црквама у Македонији. Штампани су прилози о неослобођеним српским областима и о Црној Гори, као и литерарни прилози патриотског карактера. Проглашење анексије Босне и Херцеговине октобра 1908. од стране Аустро-Угарске је донела и нове теме којима се календар бавио. Објављивано је више текстова о ситуацији у Босни и Херцеговини, Војводини. Делфа Иванић је вредно сарађивала, писала и уређивала ово гласило друштва.

Поред акција на хуманитарном плану Коло српских сестара је радило и на просвећивању женског света, њиховом образовању и организовању у борби за права жена. Године 1906. Коло српских сестара, Женско друштво, Одбор госпођа Књагиња Љубица и Јеврејско женско друштво основали су Српски народни женски савез. Програм новог удружења изложила је Делфа Иванић. У периоду од 1909. до 1912. године Српски народни женски савез одржавао је низ скупова на којима је захтевана једнакост жена и мушкараца – иста награда за исте квалификације и исти рад, право жена на наслеђивање, на управљање својом имовином, и др. Чланице Кола и Српског народног женског савеза успоставиле су сарадњу и са међународним женски организацијама, па су учествовале у припремању изложбе народних рукотворина са којом су гостовале у Прагу 1910. године. Учествовале су у раду Конгреса Међународне алијансе за женско право гласа одржаног у Лондону 1912. године на коме је говорила Ана Христић, чланица Кола. Делфа Иванић је успела да са Колом српских сестара олакша положај запослених радница отварањем дечијег обданишта 21. маја 1912. под именом „Чувалиште Свете Јелене“ у Ресавској улици бр. 70, у коме је било места за деведесеторо деце. Ово обданиште отвориле су захваљујући материјалној помоћи коју су добиле од индустријалца Владе Илића, под условом да такво обданиште оснују и за децу његових радница у кругу саме фабрике.

Добровољне болничарке

Једна од највреднијих тековина коју су чланице Кола преузеле од својих претходница је свест о потреби да се обучавају за болничарке, али и идеја о потреби да Друштво у случају рата формира своју болницу, како

је то чинило и Женско друштво у време српско-турских ратова 1876-78.⁷ Још 1906. године на иницијативу тадашње председнице Кола Љубице Луковић, супруге генерала Стевана Луковића, и потпредседнице Станиславе Сондермајер, супруге начелника војног санитета Романа Сондермајера, друштво је организовало тромесечни курс за болничарке. Курс је организован на Хируршком одељењу код др Војислава Суботића, сина Савке Суботић. Први курс је завршило тридесет полазница, а затим су организовани сваке године све до почетка Балканских ратова. Тако су женска друштва на почетку балканских ратова успела да мобилишу једну женску војску – војску милосрђа, коју је чинило око 1500 обучених болничарки. Током септембра 1912. године Коло је у договору са санитетом Министарства војног позвало жене и девојке да се упишу у добровољне болничарке. Кратки, ванредни курсеви су трајали по десет дана и успешно их је завршило 200 болничарки, а предавања су држале лекарке из Београда: Наталија Николајевић, Ана Бркић, Десанка Стојиљковић и Даринка Крстић.⁸

Полазнице првог курса КСС, Вардар, 1935.

⁷ Ј. Милановић, *Прва женска болница у Кнежевини Србији 1876-1877*, у 800 година српске медицине, Трећи Соколски зборник, Београд: Српско лекарско друштво, 2017, 15-34.

⁸ Ј. Милановић, *Војска милосрђа*, Књижевство, бр. 5, Београд, 2015, [електронски часопис]

Пред сам почетак Првог балканског рата Женско друштво и Коло српских сестара обавестили су војни санитет да желе да отворе своје резервне болнице. Чланице Женског друштва су успеле да за само два дана потпуно опреме сва одељења и амбуланту болнице која је почела са радом у згради Основне школе „Свети Сава“ у Мекензијевој улици. Већ прве вечери је примљено 150 рањеника. Дужност главних надзорница вршиле су председница и потпредседнице друштва, док су посао нудиља по болесничким собама обављале све управне и редовне чланице. Оне су бринуле о набавци потребног болничког материјала, исхрани болесника и одржавању хигијене. Надлежни су често истицали ову болницу по чистоћи и реду, као и брзој лекарској услузи јер су лекари становали у самој болници. Болница Женског друштва је међу последњим завршила свој рад 11. септембра 1913. године. Лечено је укупно 1750 рањеника и болесника. Чланице подружница друштва широм Србије такође су се укључиле као нудиље и болничарке и радиле по болницама које су постојале у њиховим местима или у близини.

Болница КСС

Болница Кола српских сестара је имала места за 140 рањеника и болесника, а налазила се у два павиљона Основне школе „Цар Урош“ на Врачару. Први рањеници су стигли из Куманова 26. октобра 1912. године, а болница је радила десет месеци, до августа 1913. године. У њој је збринуто скоро хиљаду рањеника. О њима су бригу водиле, поред чланица

Кола и супруге дипломата и страних представника. У њој су радиле леди Пецет, супруга британског посланика, Александра Хартвиг, супруга руског посланика, бароница Гризингер, супруга немачког посланика, госпођа Шлибен, супруга немачког конзула. Међународна помоћ се огледала и у саставу лекарског особља, било је лекара из Прага, Љубљане, Италије, Келна, Берлина. Рањеници су имали добру негу и храну и захваљујући томе су од укупног броја лечених рањеника само тројица преминула.

Чланице Кола су од прикупљене помоћи и новчаних прилога могле да издржавају своју болницу али су помоћ послале у још 47 болница на фронту. Кад је рат 1913. године завршен Коло је своју болницу са операционом салом, инструментима и великом количином санитетског материјала поклонило Приштини.⁹ Делфа Иванић је успела да организује још две мање болнице у Љешу и Драчу, пратећи свог супруга Ивана који је био постављен за начелника у Драчу. Када је морала да оде на опоравак јер се заразила тифусом у Драч је стигла Касија Милетић, коју је Делфа звала српском Флоранс Најтингејл. Иако тежак срчани болесник, даноноћно је указивала прву помоћ многобројним рањеницима.¹⁰

Иако су војне власти забраниле да се жене као болничарке прикључују војсци, Надежда Петровић и Касија Милетић су провеле балканске ратове на првим борбеним линијама. Надежда је била у превијалиштима на Јавору, у Призрену, код Везировог Моста, Ретке Букве. Није устукнула ни пред заразним болестима које су се ускоро појавиле, али је ускоро и сама оболела од колере. Касија Милетић је пошла је са Шумадијском дивизијом на ратиште и са српско војском ушла је у Приштину. Тамо је даноноћно указивала прву помоћ многобројним рањеницима. Ту остаје до пролећа 1913. када са армијом генерала Петра Бојовића полази ка Скадру, долази у Љеш, где одмењује оболелу Делфу Иванић, јер су у овој болници сви лекари и болничарке били оболели од пегавог тифуса. На почетку Другог балканског рата била је у Скопљу где је до позне јесени остала на раду у болници.

Чланице Кола су, на предлог начелника санитета Лазара Генчића, у време Балканских ратова оснивале и прихватне центре за рањенике широм Србије, такозване чајџинице. На већим железничким станицама у Београду, Нишу, Сталаћу, Параћину, Лапову, Младеновцу, рањеницима су кувале и служиле чај, топло млеко, супу за ојачање. Осим ових акција,

⁹ *Извештај рада управе Кола српских сестара за годину 1912/13*, Вардар, календар за 1914, Београд, 1913, 119–145.

¹⁰ *Извештај рада управе Кола српских сестара за годину 1912/13*, Вардар, календар за 1914, Београд, 1913, 119–145; *Балкански рат у слици и речи*, уредник Душан Мил. Шијачки, Београд, 1913, 634; Д. Иванић, *Успомене*, приредила Јасмина Милановић Београд, 2012, 143–147.

чланице Кола су организовале и шивење кошуља и рубља за рањенике. У кући Марије Предић, жене Јосифа Предића, која им је уступила цео спрат, основале су шивару којом је руководила Мила Николић, супруга Андре Николића, бившег министра и председника Народне Скупштине. За десет дана требало је да израде хиљаду кошуља за војнике, што су уз огроман труд и успеле. Активности чланице Кола српских сестара наставиле су се и после окончаних балканских ратова. Одлазиле су у болнице у Скопљу, Драчу, Крфу и неговале војнике оболеле од колере, тифуса, богиња. Велику помоћ која је и даље стизала у земљу делиле су настрадалом народу у ослобођеним крајевима. Касија Милетић је са Милицом Ковачевић, чланицом Кола обилазила јужну Стару Србију и Македонију где стварају нове одборе Кола и помажу народу. Нове одборе Кола основале су у Куманову, Велесу, Кавадару, Скопљу, Приштини и Митровици, док је одбор у Охриду био основан још у јануару 1913. године.

Највећу подршку у прикупљању средстава дала им је Мејбл Грујић¹¹ која је одмах по избијању рата прво организовала прикупљање помоћи у Лондону у коме је тада живела, а затим је отпутовала у Америку. Одмах се прикључила Потпорном комитету Српског црвеног крста (Red Cross Serbian Relief Committee) који је Михаило Пупин основао 1912. године за помоћ Србији. Мејбл је организовала велики број предавања широм земље током којих је прикупљана помоћ. Почетком Другог балканског рата затекла се у Србији па се Мејбл придружила чланицама Кола које су радиле у болницама, помажући и негујући рањенике. По завршетку Балканских ратова Коло српских сестара је, у знак захвалности, Мејбл Грујић изабрало за своју почасну чланицу.

Почетак Великог рата, условио је прелазак српске владе из Београда у Ниш. За владом су се у ратну престоницу повукли и други државни органи, па и женска друштва. Чланице су у Ниш преселиле своје магацине, архиве и део чланства, док је део који је остао у Београду радио у болницама и радионицама за израду рубља, окупљајући избеглице, децу без родитеља, старе и болесне. Поред свих активности којима су се бавиле, најважнија је и овог пута била улога добровољних болничарки. Радиле су у Војној болници у Нишу, као и у болницама у Крагујевцу и Ваљеву. У највећој нишкој болници код Ћеле куле, Љубица Луковић је са осталим чланицама Кола неуморно радила на лечењу и неговању на хиљаде рањеника.

¹¹ Мејбл Грујић (1881–1956), рођена је као Мејбел Гордон Данлоп. Удала се за српског дипломату Славка Грујића (1871–1937) који је био вишегодишњи отправник послова Србије у Лондону (1908–1914) и потом први српски посланик у Вашингтону (1919). У време удаје, 1902. предавала је класичну археологију. Основала је болницу за бебе у Нишу, Српски фонд за подршку и Амерички дом за југословенску сирочад у Селцу у Далмацији. Истакла се бројним написима у корист Србије у „Њујорк тајмсу“ и другим америчким листовима током Првог светског рата.

Епидемија тифуса је била најтежа битка са којом су се добровољне болничарке суочиле. Када је епидемија почела у Ваљево, лекари тамошње болнице су позвали Касију Милетић да им се придружи, јер је већ имала искуства са тифусом у болници у Драчу. Почетак рата је Надежду Петровић затекао на сликарским студијама у Италији, али је након упућеног ултиматума кренула за Србију и после рада у превијалиштима и болницама на самом фронту долази у Ваљево. У јануару 1915. и Љубица Луковић, председница Кола, одлази у Ваљево заједно са Катицом Ђорђевић, како би однеле помоћ коју су из Енглеске упутили угледни историчари Роберт Вилијам Ситон–Вотсон и Џорџ Маколи Травелијан. Љубица Луковић је остала неколико дана у Ваљево где је обишла све болнице, купала и пресвлачила болеснике, па се и сама заразила опаком болешћу. По доласку у Нишу умрла је након неколико дана, 12. фебруара 1915. Негујући најтеже болеснике ускоро су се заразиле и преминуле Касија Милетић и Надежда Петровић.

Након окупације земље 1915. рад свих удружења, па и Кола српских сестара је забрањен, а одбори распуштени. Међутим, чланице су наставиле да раде тајно, окупљајући се по кућама. Успеле су да организују чак и у то тешко време исхрану и смештај за децу, старе, тајно су дотурале помоћ у логоре и затворе у Београду и Митровици. Овај рад су неке од њих платиле и својим животом, попут Милеве Шкрљић, чланице Врањског одбора коју су Бугари масакрирали на пијаци у сред дана и Софије Јевремовић која је интернирана и мучена у Мађарској, а затим умрла од претрпљених мука. У логору Нежидер била је интернирана и Даринка Берић, учитељица и председница подружнице Кола српских сестара у Смедереву.

Чланице женских друштава које су се нашле у избеглиштву, наставиле су и у тим околностима да раде. Прикупљале су помоћ на разне начине, оснивале нова друштва, попут Комитета српских жена у Паризу и Ници, који су организовале Станка Лозанић и Делфа Иванић. Најзначајнија њихова акција била је усмерена ка налажењу финансијске помоћи и слању пакета заробљеним војницима који су се налазили у логорима у Немачкој и Аустро-Угарској. У Лозани је овакву акцију организовала Драга Љочић, у Берну Мејбл Грујић, а у Хагу су слање пакета организовале Мирка Грујић и Мица Ђурчић.¹²

Добровољне болничарке, пожртвоване жене Србије после ратова доживеле су међународни углед и понеле многа страна одличја. Међу њима, најугледније је била Медаља Флоранс Најтингел којом је одликовано неколико жена са ових простора.¹³ Прва је ову медаљу 1920. године до-

¹² Ј. Милановић, *Улога породице Грујић у Великом рату*, у: Срби и Први светски рат 1914–1918, зборник радова, Београд: САНУ, 2015, 555–568.

¹³ На IX међународној конференцији Црвеног крста у Вашингтону 1912. године установљена је медаља „Флоранс Најтингел“ са дипломом, која ће се додељивати сваке године

била Делфа Иванић као прва Српкиња која је понела ово одличје, али и као прва жена у југоисточној Европи. Потом су одликоване: Анка Ђуровић 1923, постхумно Љубица Луковић 1925, Боса Ранковић 1931, Софија Игошанац и Стефанија Папилиолулос 1933. и Ружа Хелих 1935. године.

Рад Кола српских сестара у међуратном периоду

После ослобођења, већ од децембра 1918. чланице Кола српских сестара настављају да раде на прикупљању помоћи за најугроженије породице. Друштво је званично обновило рад 1919, а за председницу је изабрана Мирослава Мирка Грујић.¹⁴ Програм Кола у новој држави изложила је Делфа Иванић на скупу одржаном 24. септембра 1919. године. У међуратном периоду Коло је вођено сигурном руком нове председнице друштва Мирке Грујић, дворске даме краљице Марије. Она је на челу друштва била све до 1940. године. Оставила је неизбрисив траг, била је чланица више женских друштава, а у свом ангажовању следила је пример своје мајке Јелене Грујић, једне од оснивачица и управних чланица Женског друштва.

Чланице Кола су већ марта 1919. отвориле Инвалидски дом у Делиградској улици, у згради коју је Коло о свом трошку поправило, а кроз који је за првих четрнаест месеци прошло преко 3.000 инвалида. Овај дом је радио до краја октобра 1921. године. У њему су инвалиди имали

у шест примерака у време мира и у дванаест примерака у време рата. Због избијања Првог светског рата прва додела је извршена тек 1920. године.

¹⁴ Мирка Грујић (Београд, 1869 – Београд, 26.12.1940) хуманитарна радница, председница Кола српских сестара. Школовала се у свом дому, усавршавала у европским престоницама. Као чланица Кола српских сестара (од 1912) била је болничарка око годину дана (1912–1913). Била је у Управном одбору овог друштва (1913) и са Мицом Васић (супруга Милана Васића, секретара Народне одбране), такође чланицом, у Јужној Србији је образовала нове одборе (1914). Одлази 1914. године у Ниш и са Љубицом Луковић ради на пословима Кола, као секретар и магационер. Као потпредседница Кола (изабрана 1914) спалила је читаву архиву Друштва са списковима свих његових добротвора и чланова при евакуацији пред аустријском војском (1915). Након слома Србије препешачила је Албанију, отишла у Солун и Атину где је организовала помоћ српским избеглицама. У Хаг је стигла почетком 1917. године и организовала пошиљке пакета српским заробљеницима у Немачкој, Аустро-Угарској и Бугарској. После ослобођења (1918) вратила се у Београд где је радила на организацији рада Кола српских сестара. Прва почасна дворска дама краљице Марије постала је 1925. Била је председница Народне радиности, потпредседница Нудиљске школе, Савета српских културних друштава, активан члан Југословенске заштите деце, Краљичине трпезе и многих других хуманих и националних удружења. Говорила је енглески, француски, немачки, италијански и шпански језик. Свирала је клавир и клавсен. Бавила се сликарством. Одликована је многим српским и страним одликовањима, међу којима и Орденом Светог Саве другог реда.

обезбеђену храну, стан, одело, негу, лекове, а на одласку су их снабдевали одећом за целу породицу. Од маја 1920. ово склониште за инвалиде је претворено у Занатску инвалидску школу у којој су могли да се обуче у разним занатима, а током обуке су живели у том дому о трошку Кола. Углавном из америчких фондова Коло је обезбеђивало ратним сирочићима месечну пензију за преко 2.400 деце. Осим деце у Србији Коло је помагало и децу која су морала да избегну из Истре на Сушак, децу у Корушкој и Далмацији.

Избор Мирке Грујић за председницу друштва само је још више утврдио блиске везе Кола српских сестара и Мејбл Грујић и њеног фонда који је деловао у Америци. Мејбл је и после окончања рата наставила да ради заједно са Јеленом Лозанић на прикупљању средстава за српски народ преко свог фонда. Одзив њиховим апелима за помоћ српском становништву био је огроман. Непосредно после рата у Америци су основани следећи фондови: „Serbian Emergency Aid“ у Филаделфији, „Cleveland Community Fond“ (Охајо), „British-American War Relief“ у Балтимору, „Serbian Distress Fund“ у Бостону и „National Allies Relief Com“ у Њујорку. Ови фондови су прикупљали и слали новчана средства којима је у Србији руководио Главни одбор Кола српских сестара. Новац је распоређиван као стална месечна помоћ у виду дечијих пензија намењених ратној сирочади, сиромашним породицама чији су хранитељи погинули у ратовима, старим, немоћним, инвалидима, ђацима и студентима. Мејбл Грујић и фондови из Америке упутили су Колу у периоду од 1918. године до 1923. године 7,5 милиона динара. Поред новца, из Америке су стизали небројени сандуци са одећом, рубљем, метражном робом, занатским алатима и шиваћим машинама. Управа Кола је слала исцрпне извештаје сваке године Српском фонду за помоћ о свим издацима фондова који су били приказивани у годишњим извештајима благајне Главног одбора. Последњи извештај о приходима из фондова забележен је 1927. године.¹⁵

Нарочиту умешност, истрајност и љубав чланице друштва су показале приликом изградње велелепног Дома Кола српских сестара. Како друштво није имало своје просторије, чланице су се састајале на различитим местима. Обим послова које су обављале умножавао се, па се питање изградње сопственог дома наметнуло као изузетно важно. Одабрана је зграда у Ресавској улици бр. 11 (тада Франкопанској) која је припадала генералу Атанацковићу. Захваљујући великој помоћи Мејбл Грујић и прилозима чланица Кола, али и других прикупљен је потребан новац за куповину ове зграде. Планирале су да на плацу изградње још две зграде, како би реновирану уличну зграду могле да издају и тим новцем отплаћују кредит који су добиле од Народне банке. У зградама у унутрашњем делу

¹⁵ Ј. Милановић, *Мабел Грујић и Делфа Иванић, добротинице српског народа*, Историја 20. века, 1/2014, Београд, 2014, 9-26.

плаца касније је смештена целокупна администрација друштва, интернат, мали универзитет за ученице и ђачко књижевно друштво „Вардар“. Ту је изграђена и велелепна сала Кола, која је у том тренутку била друга по лепоти у Београду. У њој су приређиване сталне изложбе народних умотворина, одржаване прославе, забаве и годишњи Конгреси, али је давана и у закуп. Зграде су завршене до октобра 1923. године када је дом освећен на великој свечаности којој су присуствовали краљ Александар Карађорђевић, патријарх Димитрије, дипломате, као и многобројни угледни грађани Београда.

Коло српских сестара је и у међуратном периоду учествовало у раду многих међународних и регионалних удружења и друштава. Пре свега биле су међу оснивачима новог Народног женског савеза Краљевине СХС, касније Југословенски женски савез, који је у иностранству представљао женске организације нове државе. Овај Савез је успоставио везе са Интернационалним женским савезом и учествовао на његовим скуповима. Делфа Иванић је као делегат савеза учествовала на Међународном конгресу жена у Хагу 1922. године. Савез је одржавао и везе са сличним добротворним пацифистичким женским удружењима у Чехословачкој, Пољској, Грчкој и Румунији, а потом је основана Мала женска антанта, чији је кључни циљ био борба за мир. У Дому Кола у Београду 1925. године овај савез жена одржао је један од састанака. Исте године и на истом месту одржана је Конференција жена балканских народа за мир.

После смрти председнице Кола Мирке Грујић 1940. године за нову председницу је изабрана Делфа Иванић. По избијању Другог светског рата чланице Кола су наставиле са хуманитарним радом прикупљајући помоћ у новцу и храни за људе заточене у београдским затворима и логорима. Када је председница Делфа Иванић одбила да сарађује са немачким властима, ухапшена је, а рад Кола српских сестара је забрањен 2. септембра 1942. и одузета је целокупна имовина друштва. После завршетка рата друштво није могло да обнови рад, као ни остала женска друштва. Имовина им је одузета, архиве нестале, покретна добра и новчана средства конфискована, док је дом одузет друштву 1946. године и додељен Културно-уметничком друштву „Иво Лола Рибар“. Рад су наставили поједини одбори Кола српских сестара основани у Америци, углавном при тамошњим православним црквама. Рад Кола српских сестара је у Србији обновљен на иницијативу др Љиљане Милојевић Шуловић и врло брзо је формирано преко 20 одбора широм земље али и у дијаспори.

Јасмина В. Милановић

Институт за савремену историју

Трг Николе Пашића 11

11000 Београд

Кључне речи: Коло српских сестара, добровољне болничарке, женска друштва, Делфа Иванић, Надежда Петровић

Jasmina V. Milanović

CIRCLE OF SERBIAN SISTERS

The Circle of Serbian Sisters, a patriotic and humanitarian society, was formed at the founding meeting on August 28, 1903. The founding of this society was initiated by Nadežda Petrović, a painter, and Delfa Ivanić, a teacher at the Serbian high school in Skopje. Savka Subotić was elected as the first president, and since 1905 Ljubica Luković has been at the head of the society. In 1919, when the work of the society was renewed in the new state of the Kingdom of SHS, Miroslava Mirka Grujić was elected president, and she held this position until her death in 1940. Then Delfa Ivanić was elected president and she was the head of the society until 1942, when they were banned from working, and then until 1945, when the society was abolished. The entire work of the society can be classified into several branches of activity, patriotic, humanitarian, educational, medical. One of the most valuable assets that the members of the Circle took over from their predecessors is the awareness of the need to train as nurses, but also the idea of the need for the Society to form its own hospital in case of war, which they did during the Balkan wars. Ready for personal sacrifices and often hard physical work, women set an example for the entire community. Not a small number of them were infected and died while working with the most seriously ill patients. By working dedicatedly in difficult circumstances, they contributed to save many lives, protect orphaned children, take care of the elderly and sick, and feed the hungry. The renewed Circle of Serbian Sisters continued to achieve similar goals.